

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Justyna Maria Bartoszek

Tytuł rozprawy: *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary w prawie polskim*

Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest analiza obowiązującej w Polsce od ponad dwóch dekad **ustawy z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary** (Dz.U. 2002 Nr 197 poz. 1661, dalej: „ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych”, „OPZ”). Ustawa ta wprowadziła do polskiego porządku prawnego instytucję quasi-karnej odpowiedzialności organizacyjnej, zrywając z zasadą, że odpowiedzialność karną za przestępstwa mogą ponosić wyłącznie osoby fizyczne. W założeniu miała ona stanowić skuteczne narzędzie zwalczania przestępczości gospodarczej, korupcyjnej i skarbowej, której beneficjentami często są spółki prawa handlowego, jednostki organizacyjne oraz podmioty publiczne.

Mimo szczytnych celów, jakie przyświecały jej uchwaleniu, analiza praktyki stosowania ustawy w ciągu ponad dwudziestu lat jej obowiązywania prowadzi do jednoznacznego wniosku, że **OPZ jest regulacją nieefektywną** i nie realizuje założeń, które legły u podstaw jej wprowadzenia. W szczególności, jak wskazują dane statystyczne publikowane przez Rządowe Centrum Legislacji oraz Centralne Biuro Śledcze Policji, ustawa w praktyce jest martwa – liczba postępowań przeciwko podmiotom zbiorowym pozostaje znikoma, a wymiar kar finansowych nie ma realnego znaczenia prewencyjnego.

W toku badań wykazano, że główną przyczyną niskiej efektywności ustawy jest jej **nieadekwatna konstrukcja normatywna**, zwłaszcza uzależnienie odpowiedzialności podmiotu zbiorowego od uprzedniego skazania osoby fizycznej (tzw. prejudykatu). Rozwiązanie to, w połączeniu z zamkniętym katalogiem czynów zabronionych oraz ograniczonym zestawem sankcji, skutkuje znacznym utrudnieniem prowadzenia postępowań oraz brakiem proporcjonalności reakcji państwa na przestępczość gospodarczą.

Rozprawa wskazuje, że pomimo wielokrotnych prób nowelizacji ustawy – w tym w latach 2005, 2011 oraz w ramach kompleksowych projektów reform z lat 2019 i 2022 – **żaden z projektów nie doprowadził do rzeczywistej zmiany modelu odpowiedzialności**. Próby te, choć cenne poznawczo, zakończyły się w fazie koncepcyjnej lub legislacyjnej, co utrwaliło stan prawnej niepewności i utrudniło dostosowanie regulacji do europejskich standardów w zakresie odpowiedzialności organizacyjnej.

Wychodząc od powyższych obserwacji, **głównym celem rozprawy** stało się dokonanie **kompleksowej analizy obowiązującej ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych**, obejmującej jej tekst normatywny, historię legislacyjną, kierunki i założenia kolejnych projektów nowelizacji oraz praktykę stosowania przepisów przez organy ścigania i sądy. Analiza ta została uzupełniona **badaniem prawnoporównawczym** systemów obcych, w tym w szczególności rozwiązań obowiązujących w Wielkiej Brytanii, Francji, Niemczech,

Holandii, Szwajcarii, Kanadzie, Australii i Stanach Zjednoczonych, co pozwoliło na ocenę polskiego modelu w szerszym kontekście europejskim i globalnym.

Struktura rozprawy obejmuje **sześć rozdziałów**. W rozdziale pierwszym przedstawiono historyczny rozwój koncepcji odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w polskim prawie, począwszy od regulacji z okresu międzywojennego aż po uchwalenie ustawy z 2002 roku. Omówiono również genezę oraz założenia przyjęte przez ustawodawcę, a także wpływ orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego – zwłaszcza wyroku z dnia 3 listopada 2004 r. (sygn. K 18/03) – na kształt obecnej regulacji. Rozdział drugi poświęcony jest analizie zagadnień materialnoprawnych i teoretycznych, w tym koncepcji winy organizacyjnej, relacji między osobą fizyczną a podmiotem zbiorowym oraz przesłanek odpowiedzialności w świetle obowiązujących zasad prawa karnego.

W rozdziale trzecim dokonano szczegółowej analizy obowiązującego modelu OPZ, obejmującej definicję podmiotu zbiorowego, katalog czynów zabronionych, konstrukcję prejudykatu, zakres sankcji oraz przepisy proceduralne. Wykazano, że obecne rozwiązania są niespójne i ograniczają skuteczność ustawy w praktyce orzeczniczej. Kolejny rozdział czwartego poświęcono analizie projektów nowelizacji ustawy – zarówno tych, które zostały uchwalone, jak i tych, które nie weszły w życie – ze szczególnym uwzględnieniem projektu z 2019 roku. W rozdziale piątym zaprezentowano analizę prawno-porównawczą wybranych systemów obcych, co pozwoliło wskazać możliwe kierunki reformy w Polsce. Ostatni, szósty rozdział zawiera postulaty *de lege ferenda*, obejmujące rekomendacje dotyczące zmian w konstrukcji odpowiedzialności, systemie kar i środków karnych oraz procedurze orzekania.

Wyniki przeprowadzonych badań prowadzą do wniosku, że **ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych wymaga kompleksowej nowelizacji**, której celem powinno być zwiększenie efektywności postępowań, uproszczenie procedury i zapewnienie zgodności z konstytucyjnymi standardami ochrony praw podmiotów. Reforma powinna zmierzać w kierunku stworzenia spójnego, autonomicznego modelu odpowiedzialności organizacyjnej, opartego na zasadach winy organizacyjnej, należytej staranności i proporcjonalności reakcji karnej.

W sensie naukowym rozprawa stanowi **kompleksowe opracowanie polskiego modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych**, łączące analizę dogmatyczną, prawno-porównawczą i empiryczną. W wymiarze praktycznym dostarcza **konkretnych propozycji reform**, które – jeśli zostałyby wdrożone – mogłyby znacząco zwiększyć efektywność egzekwowania prawa i umożliwić realne wykorzystanie OPZ w praktyce orzeczniczej.

Słowa kluczowe: odpowiedzialność podmiotów zbiorowych; wina organizacyjna; prejudykat; katalog czynów zabronionych; sankcje wobec podmiotów zbiorowych; kara pieniężna; naprawienie szkody; compliance; przestępczość gospodarcza i skarbową.